

Eeva Salonius

Pakomatkat ja matkat mielen kaaokseen – paikan, tilan ja kodin merkitykset Jamaica Kincaidin romaaneissa *Katoava paratiisi* ja *Lucy*

Postkoloniaalisessa kirjallisuudentutkimuksessa on 1980-luvulta lähtien puhuttu vaeltavista kirjailijoista (*migrant writers*). Vaeltavat kirjailijat ovat lähtöisin entisistä siirtomaista, mutta he asuvat ja työskentelevät pääasiassa Euroopassa ja Yhdysvalloissa. (George 1999, 172; Hakkarainen 1998, 155.) Siirtomaavallan murtumisen jälkeen 1950-luvulla esimerkiksi monet karibialaiset ovat lähteneet siirtolaisiksi joko entisen emämaansa kaupunkeihin, Yhdysvaltoihin tai Kanadaan.¹ Siirtolaiskirjailijat käsittelevät teoksissaan monikulttuurisuuden teemaa ja eheemmän identiteetin rakentumisen mahdollisuuksia vieraan kulttuurin keskellä. Olennaisiksi nousevat muun muassa paikan ja paikalta siirtymisen kokemukset sekä ennen kaikkea kodittomuuden tunne.

Kodittomuuden tunne ilmenee karibialaisessa kirjallisuudessa muun muassa matkustamisen teemoina sekä niin mentaalisia kuin materiaalisia matkatavaroita käsittelevien metaforien suuressa määrässä. Matkustaminen ja matkan metaforat ovat keskeisiä myös englanninkieliseltä Karibialta, Antiguan saarelta lähtöisin olevan Jamaica Kincaidin (s. 1949) romaaneissa *Annie John* (= AJ, 1985, suom. *Katoava paratiisi* = KP, 1985) ja *Lucy* (= L, 1990). Romaanit käsittelevät Karibian kolonialistisen historian jättämiä arpia, emigraatiota, vieraantumisen kokemuksia sekä kodittomuuden tunnetta. Kincaid pyrkii kirjoittamaan Karibian historiaa ei-kolonialistisesta näkökulmasta ja tuottamaan karibialaisen kolonisoidun identiteetin uusista lähtökohdista käsin.

Tarkastelen tässä artikkelissa Kincaidin romaaneissa esiintyviä matkoja ja niiden metaforia. Lisäksi analysoin paikan, tilan ja kodin merkitystä karibialaisen identiteetin muodostumisessa. Tukeudun muun muassa Stuart Hallin identiteetikäsitykseen, jonka mukaan identiteetti ei ole pysyvä, paikkaan kiinnittynyt tai yhtenäinen. Postmoderni subjekti on pirstoutunut useiksi eri identiteeteiksi. Identiteetin eri puolet ovat moninaisia, ristiriitaisia ja muuttuvia, ja niihin samastuminen tapahtuu jatkuvan eron määrittelyn kautta. Lopullista, pysyvää muotoa identiteetti saavuttaa tuskin koskaan. (Hall 1999, 14, 22–23, 139–160.) Kincaidia paljon tutkinut Giovanna Covi puhuu tämän romaaneissa esiintyvistä niin sanotusta prismaattisesta subjektista, joka nimenomaan on useista eri palasista koottu. Prismaattinen subjekti on postmoderni, avoin, fragmentaarinen, moninainen ja paradoksaalinen – toisin sanoen dekolonisoitu. Tämä

subjekti on tietoinen naisen paikasta sekä kulttuurisena "naisen" konstruktiona että kirjailijana. (Covi 1996, 50.) Myös matkan trooppi toimii Kincaidin romaaneissa osana identiteetikäsityksen rakentumista. Se problematisoi osaltaan identiteetin pysyvyyden ja osoittaa sen muodostumisessa olevan useita historiallisiin kerrostumia. Karibialainen saarelaisidentiteetti on sekä eristyneisyyden että kapinallisuuden ilmentäjä, mistä matkat ja niitä kuvaavat metaforat kertovat.

Romaanissaan *Katoava paratiisi* Kincaid kuvaa minäkertojan äänellä nuoren tytön, Annie Johnin, irtautumista perheestään ja kotisaarestaan. Lapsuudessaan Annieella on vahva, symbioottinen suhde äitiinsä, ja hän uskoo heidän olevan erottamattomat. Murosiän lähetessä äidin ja tyttären suhde kuitenkin rakoilee, ja Annie kapinoi äitiään vastaan. Lopulta Annie tekee eron ja irtautumisen matkustamalla Englantiin. Kincaidin seuraava romaani on tavallaan jatkoa *Katoavalle paratiisille*. *Lucyssa* 19-vuotias länsi-intialainen minäkertoja kuvaa elämäänsä amerikkalaisen perheen au pairina, perille tulon synnyttämää pettymystä ja masennusta: kirjoista luetut maisemat ja päiväunelmissa aiemmin nähdyt paikat tuntuvat likaisilta ja tavanomaisilta. Lucy pakenee koti-Karibian ahdistusta, mutta kohtaa alistamisen muotoja myös Yhdysvalloissa, missä hän edelleen joutuu määritellyksi niin sanotuksi Toiseksi. Sekä Annie John että Lucy kantavat Toiseuden painolastia.

Karibialaisten Toiseuden kokemuksesta paljon kirjoittaneen Stuart Hallin mukaan kolonisoitu subjekti on alistettu ennen kaikkea siksi, että se on omaksunut kolonistin käsityksen itsestään alempiarvoisena ja alkanut itsekin nähdä itsensä Toisena. Karibialle tulleet länsimaiset valloittajat nostivat standardiksi oman kulttuurinsa ja pakottivat myös karibialaiset ottamaan sen omakseen. Samalla alkuperäinen karibialainen kokemus työnnettiin marginaaliin ja vaiennettiin. Hall jatkaa, että vallitsevien representaatiojärjestelmien tavat asemoida ja alistaa ei-eurooppalaisia liittyivät kulttuurisen vallan ja normalisaation harjoittamiseen. Hallin mukaan eurooppalaiset eivät ainoastaan konstruineet kolonisoimiaan ihmisiä erilaisiksi ja Toiseksi läntisen tiedon kategorioiden rajoissa, vaan heillä oli myös valta saada kolonisoidut näkemään ja kokemaan itsensä Toiseksi. (Hall 1999, 228.)²

Kolonialismin suoranaisestä loppumisesta ei voida vielä nykyäänkään puhua, sillä sen seurauksena muun muassa kolonisoitujen kansojen kulttuurinen identiteetti on rajusti muuttunut.³ Elleke Boehmer kirjoittaa teoksessaan *Colonial and Postcolonial Literature*, ettei kolonisoiduksi tuleminen tunne tai tietoisuus historian tapahtumista itse asiassa häviä koskaan (Boehmer 1995, 229). Matkaan lähteminen on kuitenkin ollut yksi keino purkaa Toiseuden kokemusta ja määrittää itsensä uudelleen ei-alistavasta näkökulmasta: se on ollut keino dekolonisoida kolonisoitu subjekti. Matka entisen emämaan metropoleihin on merkinnyt mahdollisuutta antaa itselle ääni ja tulla kuulluksi. Se on ollut tilaisuus vastata kysymykseen, kuka marginaalin vaiennettu Toinen on.

Katoavassa paratiisissa ja *Lucyssa* nousevat keskeisiksi matkaan lähteminen ja pakeneminen Karibialla vietettyä lapsuutta. Kotisaareen liittyy sen historian ja yhteiskunnallisen tilanteen vuoksi alistamisen, muukalaisuuden ja masennuksen tunteita. Annie ja Lucy eivät pysty juurtumaan Antiguan maaperään eivätkä kutsumaan paikkaa ”kodikseen”. Vaikka kodin merkitys on diasporiselle identiteetille tärkeä, koti ei kuitenkaan yhdisty tiettyyn paikkaan, kansallisuuteen tai muuhun pysyväksi ymmärrettyyn tekijään (Brah 1996, 3–4). Kincaidin romaanien minäkertojat joutuvatkin luomaan itselleen niin sanotun imaginaarisen kodin, joka ei ole sidottu mihinkään maantieteelliseen paikkaan tai fyysiseen tilaan.

Matka ja matkustamisen metaforat

Elizabeth Wilson kirjoittaa, että matkat ovat ennen kaikkea pakoa vankilasta (Wilson 1994, 47–48). Ne ovat myös pakoa valmiiksi annetuista rooleista ja Toiseuden leimamasta identiteetistä, jota ei pystytä vallitsevissa oloissa cheyttämään. Matkaan lähteminen on yritys saada oma kriisiytynyt, hajanainen minäkuva taas hallintaan. Lähteminen konkreettiselle matkalle on toisin sanoen tärkeää, jotta itsensä voisi arvioida uudelleen ilman kolonialistisen menneisyyden painolastin jatkuvaa läsnäoloa. Toisaalta symbolinen matkanteko identiteetin eri puolien välillä toimii koko fragmentoituneen minäkuvan kehityksen perustana (Davies 1994, 119).

Matkustamisen teema on yleinen mustien kirjallisuudessa (mt., 125). Matkoja tekevät niin kirjailijat kuin heidän romaaniensa päähenkilöt. Mustille miehille matka on usein symboloinut vapautumista orjuudesta ja niin sanottua kasvamista orjuudesta miehuuteen. Naisillekin matkat ovat merkinneet oman naiseuden löytämistä, mutta ne ovat olleet myös psykologisia matkoja pois uhrin osasta. (Mt., 130–131; ks. myös Alexander 2001, 21–22.) Fyysinen matka on kuitenkin aina sisältänyt vain menolipun. Kotipaikkaa ei ole arvostettu tai pidetty yhtä tärkeänä kuin metropolia. Siihen on lyöty Toiseuden leima samalla tavalla kuin karibialaisiinkin, ja se on erotettu muusta, todellisena pidetystä maailmasta. Siksi se on aina pysynyt paikkana, josta lähdetään; se ei koskaan ole ollut määränpää. (MacDonald-Smythe 2001, 72.) Avtar Brah kirjoittaa teoksessaan *Cartographies of Diaspora. Contesting Identities* (1996) diasporisista matkoista, joiden tarkoituksena on kasvattaa juuret uusiin maihin. Brah korostaa, että on tärkeää ottaa huomioon, miksi matkustetaan. Kyse ei ole siitä, kuka matkustaa, vaan tärkeää on nimenomaan, milloin, miten ja mistä syistä matkaan lähdetään sekä mitkä sosio-ekonomiset, poliittiset ja kulttuuriset tilanteet vallitsevat lähdön hetkellä. (Mt., 182.)

Karibialaisessa kirjallisuudessa kuvataan usein, kuinka nuoret jättävät kotimaansa taakseen. Matkaan lähteminen on keino vaihtaa katseen suuntaa ja muuttua tarinan kohteesta sen kertojaksi. Perinteisesti katse on ollut valkoisen eurooppalaisen miehen. Katsomista on ennen kaikkea pidetty valtana, katseen kohteena olemista taas vallan

puutteena (ks. Dyer 2002, 106; Hall 1992, 279). Etnisyyden tutkijat ovatkin puhuneet kolonistin alistavasta katseesta eli "valkoisesta silmästä", joka on pysytellyt kautta historian vieraan kulttuurin kehyksen ulkopuolella ja nähnyt sekä asemoinut kolonisoitua kulttuuria omasta näkökulmastaan. *Lucyssa* katseen suunta kuitenkin kääntyy. Romaanissa samuuden ja eron määrittelyn suorittaa aiemmin kolonialistisen kontekstin alistama ja hiljentämä subjekti. Tarkkailemalla ihmisiä ja asioita uudessa ympäristössään Lucy tekee lännestä katseen ja kuvauksen kohteen (ks. esim. Hakkarainen 1998, 166–167). Hän ei määritä itseään enää eroiksi länsimaisesta maailmasta, kuten kolonialistisessa ajattelussa on ollut tavallista. Lucyn näkökulmasta karibialainen maailma on se, josta länsi eroaa.

bell hooksin mukaan monille tulee yllätyksenä, että mustat ajattelevat kriittisesti valkoisuudesta: Mustien leimaaminen Toisiksi on tarkoittanut, ettei heidän ole odotettu kykenevän itsenäiseen ajatteluun. Heidän ei myöskään ole oletettu ymmärtävän, millaisia metodeja alistajat käyttävät tavoitteidensa saavuttamiseksi. (hooks 1992b, 167–168.) *Lucyssa* kuitenkin minäkertoja sanoo mitanneensa hetkessä paikalliset päästä varpaisiin. Lucy ei kysy, kuka minä olen, vaan keitä nämä toiset minun ympärilläni ovat. Kun näkökulmaa vaihdetaan, kysymyksenasettelun suunta muuttuu. Lucy myös valokuvaa näkemäänsä ja suodattaa näin arkipäivän tapahtumia linssin lävitse. Arkielämästä otetut valokuvat kiinnostavat häntä enemmän kuin itse todellisuus, sillä aiemmin Lucy ei ole voinut kuvata tai kertoa mitään omista lähtökohdistaan käsin. Nyt valokuvissa esiintyvät tapahtumat suodattuvat kuitenkin nimenomaisesti hänen linssinsä läpi.

Annie ja Lucy haluavat molemmat paeta kotisaareltaan ja jättää länsimaiset, kolonialistiset ja patriarkaaliset arvot taakseen. Eheämmän identiteetin etsiminen viekin heidät matkalle, joka on ennen kaikkea pakoa entisestä. Anniella esimerkiksi on pakottava tarve päästä pois, vaikka hän ei pystykään selittämään voimallista tunnettaan. Lähdön hetkellä halu voimistuu, eikä pois lähteminen nostata Anniessa surun tai katumuksen tunteita:

Juuri sillä hetkellä en tuntenut itseäni ollenkaan surulliseksi, sen sijaan ajattelin, kuinka tavattomasti toivoin ettei minun koskaan enää tarvitsisi nähdä pojan kipuavan palmuun hakemaan minulle kookospähkinöitä, kuinka en koskaan enää haluaisi auringon paistavan päivästä päivään, kuinka en koskaan enää haluaisi nähdä äitini kumartuvan hämmentämään kattilaa jossa hän kiehutti jotain syötävää jonka uskoi olevan minulle hyväksi, kuinka en koskaan enää haluaisi tuntea hänen luisevien sormiensä sivelevän poskeani, kuinka en koskaan haluaisi kuulla hänen ääntään korvissani ja kuinka tavattomasti kaipasin jonnekin, missä kukaan ei tietäisi minusta mitään ja pitäisi minusta juuri siitä syystä, ja kuinka koko se maailma johon olin syntynyt oli muuttunut kestämättömäksi taakaksi ja toivoin että olisin voinut taikoa sen lilliputtikokoon ja upottaa veden alle, kunnes se kuolisi (KP, 115).⁴

Lähtiessään matkaan Annie ja Lucy haluavat kokonaan unohtaa Karibialla viettämänsä lapsuuden ja aloittaa uuden elämän jossakin kaukana. Molemmat pyrkivät lähtemään ilman raskaita henkisiä matkatavaroita. Heidän matkalaukuissaan on pelkästään uusia vaatteita, eivätkä tytöt halua ottaa mitään vanhaa mukaansa Antigualta. Rosemary Marangoly George kirjoittaaakin niin sanotusta kepeästi matkaamisesta (*traveling light*). Sillä hän tarkoittaa, että matkanteko on näennäisesti helppoa silloin, kun mentaaliset matkatavarat on jätetty lähtöpaikkaan. Matkatavaroista ja -laukusta tulee näin matkajan menneisyyden vertauskuvia. Monet kirjailijat kuvaavat kuitenkin myös murhetta ja ahdistusta, jonka tyhjä matkalaukku saa maahanmuuttajassa aikaan: muuttaminen käy kevyesti, mutta matkaja tuntee surua, koska tyhjä matkalaukku tarkoittaa myös sitä, ettei hänellä ole menneisyyttä. (George 1999, 173; ks. myös Hakkarainen 1998, 153.)

Harvoin matkaja on kuitenkaan täysin vailla muistoja; hän kantaa mukanaan muun muassa kolonialistisen menneisyyden muistikuvaa. Georgen mukaan maahanmuuttajat kamppailevat usein henkisten, materiaalistien ja jopa lingvististen matkatavaroitten kanssa. Nämä matkatavarat ovat perittyjä, eikä niistä ole yksinkertaista päästä eroon. (George 1999, 173.) Myös Kincaidin romaanien minäkertojat hakevat pois-lähdön kautta muutosta, mutta eivät voi jättää taakseen psyyken vanhaa osaa, johon Karibian kolonialistinen historia lyö leimansa. Muistot ja niihin kytkeytyvä perhe sekä niin yksilön kuin yhteisön historia kulkevat matkatavaroina mukana minäkertojien tahtomatta. Annien korvissa kaikuvatkin äidin sanat, joissa tämä julistaa pysyvänsä aina Annien äitinä ja Karibia ikuisesti Annien kotina. Lucy puolestaan joutuu toteamaan, että perhe on taakka, jota hän kantaa mukanaan läpi elämänsä.

Karibialaisessa romaanissa sankarittaret ovat monesti risteyskohdassa. Usein päähenkilö haluaa paeta Karibialta päämääränään myyttinen, merentakainen maa. Siirtomaissa annettu kouluopetus on saanut monet tuntemaan, että "todellinen elämä" on kaukaisessa emämaassa, kun taas oma kotipaikka on vain keho varjo tästä elämästä. Metropolista tulee materiaalisen vaurauden ja sivilisaation Eeden. Emämaahan siirtymiseen liittyy myös karibialaisen identiteetin kieltäminen. (Juneja 1996, 26.) Wilson (1994, 45–47) esittää, että matka usein on itsearvioinnin ja cheytymisen keino. Se on yritys paeta mutta myös matka itsetietoisuuteen.

Matka on kuitenkin samalla jotakin, joka on koti-Karibian ja uuden määränpään välissä, irrallaan kummastakin. Niinpä matka saattaa johtaa vieraantumisen tunteisiin, sisäänpäin kääntymiseen, eristäytyneisyyteen, pakoon ja välttelemiseen. Myös kotisaari, josta lähdetään, nivoutuu vahvasti eristyksissä olemiseen. Saari on karibialaisen naiskirjallisuuden keskeinen metafora. Se on luonteeltaan eristetty ja muusta irrallaan oleva (mt., 45–46). Wilson käyttää saaresta puhuessaan englannin kielen sanaa *maroon*, joka tarkoittaa niskoittelevan merimiehen jättämistä asumattomalle saarelle eristyksiin. Sana tarkoittaa kuitenkin samalla myös Länsi-Intian karkulaisorjaa.⁵ Wilsonin (1994,

46–47) mukaan sanan kaksoismerkitys synnyttääkin ristikkäisiä konnotaatioita. *Maroon* voi tarkoittaa eristyksissä olemista tai olla symboli vastarinnalle ja kapinalle. Wilson vertaa myös karibialaista naista saaren metaforaan: hän on irrallaan ja yksin, jätetty eristyksiin. Tulkitsen eristyneisyyden viittaavan historialliseen ja yhteiskunnalliseen tilanteeseen, joka tuomitsee karibialaisen naisen äänettömyyteen ja näkymättömyyteen. Se estää häntä osallistumasta elämänsäkuun samanarvoisena muiden kanssa. Wilson (mp.) puolestaan näkee, että karibialaisella naisella on *maroon*-kapinallisen tavoin mahdollisuus murtautua ulos Toiseuden kahleista. Ne sulkevat hänet eristyksiin kuin meri saaren, mutta vesi kantaa ja sen voi tahtoessaan ylittää. Näin tekevät myös Annie ja Lucy: he lähtevät pois voidakseen aloittaa alusta.

Vieraana uudessa kodissa

Avtar Brah muistuttaa, että saapuminen ja asettuminen uuteen paikkaan sekä olosuhteet määränpäässä ovat tärkeitä matkaan liittyviä tekijöitä (Brah 1996, 182). Keskeiseksi kysymykseksi nousee se, miten sovittaa karibialainen kulttuuri uuden paikan elämäntapoihin ja asenteisiin. Kincaidilla sopeutuminen uuteen yhteisöön ei tapahdu mutkattomasti: New York on aikaisemmin merkinnyt Lucylle onnellisuutta ja pelastusta koti-Karibian tukahduttavasta ilmapöyrästä. Kun hän lopulta saapuu kaupunkiin, kaikki kirjoista luetut paikat ja monumentit näyttävät kuitenkin auringonpaisteesta huolimatta kalseilta, harmailta ja likaisilta. Kirjat ovat antaneet Lucylle kiillotetun kuvan suurkaupungista, eikä eletty kokemus vastaa hänen mielikuvaansa. Hän joutuu kohtaamaan pettymyksen ja yllätykseen myös koti-ikävä:

Kirjoissa, joita olin lukenut, joku kärsi koti-ikävästä. Henkilö lähti ei kovin mukavasta tilanteesta ja meni jonnekin muualle, jonnekin paljon parempaan, ja sitten ikävöi takaisin sinne, missä ei ollut kovin mukavaa. Kuinka turhainduinkaan sellaiseen henkilöön, koska tunsin, että halusin itse mennä jonnekin muualle. Mutta nyt myös minä halusin takaisin sinne, mistä olin tullut. (L, 6.)⁶

Lamaannuttava olotila, joka yleensä liitetään pakolaisiin, on tuttu myös maahanmuuttajalle (Hakkarainen 1998, 161). Hän joutuu käsittelemään kipua, jonka aiheuttaa ero kotipaikasta. Usein hän joutuu myös kamppailemaan vihamielisen vastaanoton kanssa. Madan Sarup kysyy artikkelissaan "Home and Identity" (1994), kuka on yhteisössä vieras. Vierias ei kuulu joukkoon, hän ei ole "yksi heistä", hän on muukalainen. Vierias voidaan määritellä ainoastaan negatiivisin termein: hän on yhtä kuin Toinen. (Mt., 99.) Monesti maahanmuuttaja kokeekin itsensä yhtäaikaa sekä tervetulleeksi että ei-kaivatuksi tunkeilijaksi. Joitakin raja-aitoja kaatuu ja uusia pystytetään, toisinaan jopa vahvempia pitämään vieras ulkopuolella. Maahanmuuttaja etsii paikkaa, jossa hän voisi aloittaa alusta ja rakentaa parempaa elämää, mutta se ei ole aina helppoa. (Mt., 94–95.)

Lucyn vastoinikäymisten sarja alkaa paikan tuottamasta pettymyksestä. Saapuessaan New Yorkin eurosentriseen yhteisöön hän kohtaa lisäksi uusia ja toisenlaisia alistamisen ja hallinnan muotoja kuin kotisaarellaan. Frank Birbalsingh kirjoittaakin karibialaisista maahanmuuttajista, että ongelmat, joita nämä kohtaavat uusissa kotimaissaan, croavat kotona koetuista. Maahanmuuttajat kohtaavat rotusyrjintää sekä vieraantumista, ja heidät luokitellaan usein automaattisesti toisen luokan kansalaisiksi. (Birbalsingh 1996, x.) Ystävällisyydestään huolimatta myös Lucyn au pair -perheen vanhemmat, Mariah ja Lewis, alkavat muistuttaa valkoisia isäntiä. Mariah esimerkiksi suuttuu, kun Lucy ilmoittaa lähtevänsä perheestä. Hän ei hyväksy Lucyn päätöstä ja yrittää estää lähdön:

“Mariah puhui minulle nykyään ankaraan sävyyn, ja hän alkoi keksiä uusia sääntöjä, joita hän odotti minun seuraavan; ja niin teinkin, koska loppujen lopuksi, mitä muuta hän saattoi tehdä? Se oli hänen viimeinen keinoinsa – vaatia, että minä olen palvelija ja hän herra.” (L, 143.)⁷

Lucya muistutetaan toistuvasti siitä, että hän on rodullinen Toinen, eikä hänen anneta unohtaa marginaalista asemaansa (ks. Davies 1994, 116). Esimerkiksi perheen palvelustyttö ei voi sietää Lucya tämän erilaisen puhetavan takia, ja Mariahin ystävätär Dinah kohtelee Lucya välinpitämättömästi. Dinahille Lucy on vain epämääräinen “tyttö” epämääräisestä paikasta vailla sen erityisempää henkilöllisyyttä. Dinah ei vaivaudu edes kysymään, mistä Lucy on kotoisin; hänelle riittää, että Lucy tulee niin sanotusti “saarilta”. Ulkopuolisilla on usein tapana metonymisesti niputtaa kaikki Karibian saaret yhdeksi ainoaksi aurinkoisten rantojen rykelmäksi ja unohtaa niiden keskinäiset erot (ks. esim. MacDonald-Smythe 2001, 149; Strachan 2002, 1). Tämä asetelma näkyy myös *Lucyssa*: ”Aioin vastata hänelle tähän sävyyn: ’Mitä saaria sinä tarkalleen ottaen tarkoitat? Havaijin saaria? Saaria, jotka muodostavat Indonesian, vai mitä?’” (L, 56.)⁸ Myös Lewis osoittaa ylimielistä myötätuntoa kutsumalla Lucya jatkuvasti “vierailijaparaksi” (*poor visitor*). Näin hän ilmaisee, että Lucy on vain käymässä New Yorkissa. Carole Davies (1994, 114) kirjoittaakin toisaalta, että kun maahanmuuttajalta kysytään, mistä hän on kotoisin, sisältää kysymys oletuksen, että hän kuuluisi jonnekin muualle.

Lucyn ja Mariahin välisessä suhteessa peilautuvat marginaalin ja keskuksen väliset erot: Mariahille tärkeät ja kauniit asiat tuovat Lucyn mieleen muiston kolonialismista ja vääryydestä. Mariah esimerkiksi esittelee innoissaan Lucylle keväisiä narsisseja. Hän haluaisi Lucyn ihailevan kukkia samalla tavalla kuin hän itse, mutta Lucylle narsissit tuovat mieleen huonoja, painajaismaisia muistoja lapsuudesta. Koulussa Lucy on joutunut opettelemaan ulkoa pitkää runoa kukista, joita hän ei ole koskaan edes nähnyt, sillä narsisseja ei kasva Antigualla. Narsissit on kuitenkin esitetty Lucylle eräänlaisena ulkopuolelta tulevana standardina sille, minkälaisia kauniiden kukkien tulisi olla. Kukien katseleminen saa Lucyssa aikaan raivon tunteita, ja hän haluaisi repiä ne juurineen

irti maasta. Lucy toteaa Mariahista: "Se ei ollut hänen syynsä. Eikä minun syyni. Mutta mikään ei voinut muuttaa sitä tosiasiaa, että siinä missä hän näki kauniita kukkia, minä näin surua ja katkeruutta. Sama asia sai meidät itkemään, mutta kyynleet eivät maistuneet samalta." (L, 30.)⁹

Helen Scott tulkitsee, että kyse ei varsinaisesti ole ensinkään narsisseista tai William Wordsworthin runosta vaan valloittajista ja valloitetuista. Mariah on sokea järjestelmälle, jonka seurauksena antigualaiset koululapset ovat opetelleet ulkoa brittiläisiä runoja. Scott jatkaa, että tämä instituutio ei perustu pelkästään sanoihin, vaan ennen kaikkea orjuuttamiseen ja raakaan pakottamiseen. (Scott 2002; ks. myös Donnell 1996, 491–492.) Runon ulkoa opetteleminen ja sen lausuminen tarkoittaa, että lapsi kuuli-aisesti toistaa ja vahvistaa kolonialistisen järjestelmän kulmakiviä. Tällöin unohdetaan, että lapsi on itse kyseisen instituution tukahduttama subjekti. Lucy saa lausunnastaan kiitosta ja kehuja siitä, miten itse Wordsworth olisi tyytyväinen kuullessaan omien sanojensa soljuvan ulos hänen suustaan. Wordsworth olisi toisin sanoen iloinen kolonialismin suorittamasta työstä, kuten Helen Tiffin (1993, 913–914) kirjoittaa.

Paikka, tila ja koti

Paikan käsite on muodostunut olennaiseksi kirjailijoille, joilla on afrikkalaiset juuret. Heidän orjuutettuja esi-isäänsä pidettiin omaisuutena, eikä heidän siksi annettu asua vapaasti tai omistaa mitään fyysistä tilaa. (Ks. esim. Anatol 2000, 45.) Paikan käsitteeseen liittyikin kysymys kulttuurisesta identiteetistä, sillä suhde itsen ja paikan välillä määrittää subjektia (Ashcroft et al. 1991, 8–9). Paikalla ei kuitenkaan tarkoiteta pelkkää maisemaa (*landscape*), jossa objektimaailma erotetaan sitä tarkastelevasta subjektista. Niin kutsuttu humanistinen maantiede nostaa tutkimuksen keskipisteeksi elämismailman ja ihmisen sen toimivana ja kokevana subjektina. Tällöin paikasta tulee tila, johon ihminen liittyy merkityksiä elämismailmassaan. Paikkaa ei pidetä objektiivisena faktana, vaan ihmisten kokemuksista ja inhimillisestä tulkinnasta merkityssisältönsä saavana ilmiönä. Kiinnittyminen paikkaan tapahtuu elämisen kautta, jolloin paikasta tulee osa ihmisen kokemusmaailmaa. Muistot luovat paikkaan perspektiivin. (Haarni et al. 1997, 16–18.)

Paikan kokemukseen kuuluu myös osana syrjäytymisen ja irrallaan olon tunne. Paikan käsite herättää assosiaatioita: paikaltaan siirtyminen, johonkin kuuluminen tai ulkopuolelle jääminen, vieraantuminen, rajat, esteet, periferia ja keskus (Davies 1994, 153). *Lucyssa* ulkopuolelle jääminen ja vieraantuminen ovat keskeisiä elementtejä. Päähenkilö saapuu New Yorkiin täynnä toivoa, mutta häntä ei oteta mukaan yhteisöön; Lucy ei koskaan tunne kuuluvansa kaupunkiin eikä sen maisemaan. Biddy Martin ja Chandra Talpade Mohanty ovat kirjoittaneet kotona olemisen tunteesta (*being home*) ja sen vastakohdasta (*not being home*) analysoidessaan kodin trooppia kulttuurisissa

kertomuksissa. He tekevät eron näiden kahden modaliteetin välille. Jonkin paikan tunteminen "kodiksi" koostuu elämisestä tuttujen ja suojattujen rajojen sisällä. (Martin & Mohanty 1986, 195–196.) Lucylle kotoisuuden tunne löytyy aluksi Antigualta, missä sitruunat tuoksuvat oikeilta. Tunne syntyy jokapäiväisistä asioista, kuten tuoksuista, mutta myös perheestä, sukulaisista, naapureista ja ystävistä. Tämänkaltainen "koti" ja yhteisöllisyyden tunne ovat aina jossakin mielessä kuvitteellisia, mutta pysyvät ihmiselle läheisinä jopa silloin, kun hän on poissa yhteisön luota. (Ks. Brah 1996, 4.)

Kotona olemisen tunteen vastakohta syntyy oivalluksesta, että koti turvapaikkana oli jo alun perin illuusio. Kodin käsittäminen koherenttina turvapaikkana on toisin sanoen tarkoittanut sorron ja vastustuksen poissulkemista kodin käsitteestä. *Katoavassa paratiisissa* Annie John elää aluksi tässä tilassa. Ongelmat äidin kanssa alkavat vasta Annien ymmärtäessä, että häntä ollaan pakottamassa rooliin, johon hän ei halua eikä kuulu. Martin ja Mohanty jatkavat, että paikat saavat uutta merkitystä henkilökohtaisista ja historiallisista taisteluista. Annie Johnin kamppailu kolonialistisia arvoja vastaan ja Karibian alistavan historian oivaltaminen saavat hänet näkemään kotipaikkansa toisin silmin. (Ks. Martin & Mohanty 1986, 195–196.)¹⁰ "Koti" ei ole käsitteenä ongelmaton, vaan siihen liittyy lähes aina poliittisuus (ks. Brah 1996, 1–3).

Kodittomuuden tunne on tyypillinen aihe maahanmuuttajakirjallisuudessa. Maahanmuuttajakirjallisuus (*immigrant genre*) voidaan erottaa maanpakolaisuuskirjallisuudesta, jossa on kysymys siitä, että kulttuurisesta tai maantieteellisestä kotipaikasta on lähdetty pakon ajamina toiseen paikkaan ja kulttuuriin. Vahvat siteet kotipaikkaan säilyvät. Maahanmuuttajasubjekti ei kuitenkaan koskaan ole ollut "kotona" siinä mielessä kuin maanpakolaiskirjallisuuden subjekti. Immigrantti päätyy ymmärtämään, että hänelle kaikki kodit ovat epäautenttisia. (George 1999, 174–175.) Länsi-intialaiset eivät esimerkiksi näe Karibiaa kotinaan, sillä suurin osa Karibian väestöstä on tullut saarille väkivaltaisen pakkosiirron seurauksena. Karibiasta on pikemminkin tullut paikka, jossa ollaan vain käymässä.

Kincaidin molemmissa romaaneissa ovat yhtäaikaan läsnä Afrikka, Eurooppa ja Karibia, *Lucyssa* lisäksi Yhdysvallat. Mikään näistä paikoista ei nouse toisen yläpuolelle tai ole toista merkittävämpi, mutta Karibialla on kuitenkin kotina erityinen merkitys: siellä koettua historiaa ja kolonialismin muistoja ei voida täysin unohtaa. Syntymäpaikka vaikuttaa ihmisiin vahvasti ja leimaa heitä usein pysyvästi (Lamming 1996, 4). Niin sanotusta "vanhasta kodista" ei ole helppo pyristellä eroon. Menneisyyden paikat muuttuvat muistoiksi, joiden kautta käsitykset myös nykyisistä paikoista rakentuvat (ks. Haarni et al. 1997, 17). Näin esimerkiksi vanha koti on aina läsnä uudessa. Trinh T. Minh-Ha (1994, 14–15) kirjoittaakin, että karkotetulle tai maahanmuuttajalle koti on muuttuva käsite.

Koti ei ole sidottu maantieteelliseen paikkaan vaan pikemminkin mieleen. George kirjoittaa, että jonkin paikan tunteminen kodiksi on fiktiota, joka ei ole sidoksissa

konkreettiseen paikkaan tai tilaan. Koti on ennen kaikkea idea, jonka voi luoda uudelleen. (George 1999, 200; ks. myös MacDonald-Smythe 2001, 72, 99.) Koti voidaan rakentaa esimerkiksi kertomuksen, kirjoituksen tai mielikuvituksen kautta. Useille maanpaossa asuville kirjailijoille todellinen koti ei löydykään taloista vaan kirjallisuudesta (Trinh 1994, 16). Tällöin koti-ikävä tai kodittomuus, kodin torjuminen tai kotiin kaipaaminen motivoivat kirjailijoita.

Suljetut tilat

Kun koti ei ole paikkaan sidottu kiinteä tila, vaan maahanmuuttaja tekee niin sanotusti itsestään kodin, talosta ja sen eri huoneista tulee yksilön metaforia (ks. Davies 1994, 126). Wilson (1994, 47) kirjoittaa, että talojen ja huoneiden lisäksi myös muut suljetut tilat – vankilat, laivat, hytit, ikkunat tai peilit – ovat symboleita vieraantuneisuudelle ja eristyneisyydelle sekä itsestä että toisista. *Katoavassa paratiisissa* Annie John kauhistuu, kun hänen äitinsä opastaa häntä taloudenhoidossa ja vihjaa, että eräänä päivänä Anniella on oma talo, ja siellä hän voi järjestää asiat oman mielensä mukaan. Annie ei ole kehityksessään vielä siinä vaiheessa, että toivoisi eroa äidistään, vaan kuvittelee yhteiselon äidin kanssa kestävän ikuisesti. Oman talon kuvittelemisen tarkoittaa irralleen joutumista äidistä ja tekee Annien eristyneeksi ja yksinäiseksi. Laiva, jolla Annie romaanin lopussa matkaa Englantiin, voidaan sekin tulkita sulkeutuneisuuden metaforaksi. Annie kuitenkin jo itse toivoo eroa äidistään ja kaikesta vanhasta. Laiva tarkoittaa Annien vieraantumista kotisaaresta ja sitä, miten hän matkaan lähtemällä vetäytyy ja sulkee itsensä pois vanhasta yhteisöstään.

Koska Annie pitää Karibiaa ahdistavana, laiva symboloi hänelle ennen kaikkea matkaa vapauteen. Jo aiemmin Annie unelmoi olevansa lukemiensa kirjojen sankaritar, joko ottovanhempiensa huonosti kohteleva tai kokonaan orpo, onneton tyttö. Tytön osaksi koituu kuitenkin tarinan lopussa onni, kun tyttö ja hänen seuralaisensa purjehdivat kaukaiseen paikkaan, jossa he voivat elää onnellisina. Matka kohti uutta ei kuitenkaan välttämättä selkeytä identiteettiä. Laivan ja hytin metaforat ovat monitulkintaisia, sillä ne assosioituvat pakenemisen ja pelastuksen lisäksi haaksirikkoon, epävarmuuteen ja tuhoon: ne voivat olla pakotie pois vankilasta, mutta yhtä hyvin matka mielen kaokseen.

Katoavassa paratiisissa laivametafora näyttäytyy myös toisesta näkökulmasta, kun se liitetään Karibianmeren loistoristeilijöihin. Annie uneksii ystävänsä Punaisen Tytön kanssa risteilijäaluksen upottamisesta. Laiva ja sen juhliiva väki assosioituvat koloniaalista valtaa käyttävään länteen ja amerikkalaisiin turisteihin. Annie toivoo haaksirikkoa:

Öisin istuimme hiekalla katsellen ohikulkevia laivoja, jotka olivat täynnä huvimatkaajia. Lähetimme laivoille harhaanjohtavia suuntamerkkejä ja saimme ne haaksirikkoutumaan rantakiviin. Kuinka me nauroimmekaan, kun matkaajien riemunkiljahdukset muuttuivat kauhunhuudoiksi. (KP, 67.)¹¹

Haaksirikko merkitsee uutta elämää myös Annien äidille. Äiti on aikoinaan paennut tyrannimaista isäänsä Dominican saarelta, kun myrsky on kaatanut hänen laivansa. Tarinan mukaan ainoastaan Annien äiti ja hänen matkakirstunsa selviävät. Molemmat ovat huuhtoutuneet Antigualle, missä uusi elämä on voinut alkaa.

Laivametaforat liittyvät vahvasti historian tapahtumiin. Löytöretkeilijöiden laivat, orjalaivat ja pakolaiskanootit kantavat usein lastinaan onnettomia kohtaloita. (Ks. MacDonald-Smythe 2001, 144.) Lucyn mieleen nousevat rahtilaivat ja orjien menneisyys, kun hän Yhdysvalloissa asuu pienessä palvelijanhuoneessa. Katto on korkea ja seinät sulkevat huoneen kuin laatikon, jossa rahtia kuljetetaan pitkiä matkoja. Huone korostaa Lucyn asemaa Toisena suhteessa valkoiseen väestöön Yhdysvalloissa: hänet sijoitetaan palvelijanhuoneeseen, vaikka hän ei ole palvelija. Lucy haaveilee myös omasta asunnosta ja hankkiikin lopulta kaksion ystävänsä Peggyyn kanssa. Asunto voidaan nähdä omana tilana, jonka vaatimiseen Lucyn äiti kehottaa: "Äitini oli monesti sanonut: minun pitäisi aina pitää huoli, että katto pääni päällä on omani; sellainen asia oli tärkeää, varsinkin jos oli nainen." (L, 144.)¹² Äiti korostaa, että erityisesti naiselle on tärkeää olla oman talonsa valtiatar ja sulkea patriarkaaliset neuvot talon ovien ulkopuolelle.

Ystävän kanssa hankittu asunto on kuitenkin Lucylle pettymys eikä tunnu kodilta. Se on hänelle vain paikka, jossa asua. Lucyn mielestä huoneita pitäisi olla enemmän. Asuessaan Mariahin ja Lewisin luona Lucy tarkkailee vastapäistä taloa ja siellä asuvaa perhettä:

He kulkivat aina tämän huoneen läpi kuin se olisi väliasema. Nyt se oli tyhjä ihmisistä. Saatoin nähdä sohvan, kaksi tuolia ja seinällisen kirjoja. Kuinka yllättävää, ajattelin, että talossasi on ylimääräinen tyhjä huone, huone jota kukaan ei todella tarvitse. Ja eikö se ole jotakin, mitä kaikilla tässä maailmassa pitäisi olla – enemmän kuin on tarpeen, yksi huone enemmän kuin mitä todella tarvitset? (L, 86–87.)¹³

Lucysta jokaisella pitäisi olla ylimääräinen huone talossaan. Virginia Woolf kirjoittaa teoksessaan *A Room of One's Own* (1928, suom. *Oma huone*, 2001), että naisella pitää olla omaa rahaa ja oma huone, jos hän aikoo kirjoittaa. Naisilta nämä perustarpeet on useimmiten evätty. Woolfille 500 puntaa vuodessa merkitsee vertauskuvallisesti kykyä pohtia asioita ja lukko ovesa kykyä ajatella itsenäisesti. (Woolf 2001, 138–140.)¹⁴ "Omasta huoneesta" tulee myös Lucylle tärkeä.

Talon metaforaan liittyy kysymys sukupuolesta. Giovanna Covi kirjoittaa, että perinteisesti naiselle on annettu paikka, talo, jonka seinien sisäpuolelle hänen olemisensa on rajattu (Covi 1994, 352). Oma talo voi olla vankila, eikä se välttämättä vapautta. *Katoavassa paratiisissa* Annien isoäiti, täysin afrikkalaisessa maailmassa elävä Mamma Chess ei halua taloa. Hänelle riittäisi pelkkä kuoppa maassa, jolloin hän saattaisi mennä ja tulla mielensä mukaan. Mamma Chessillä on kuitenkin talo Dominican saarella. Isoäiti kokee sen rajoittavana, koska hän joutuu omassa talossaan taipumaan dominoi-

van miehensä, Pappa Chessin, sääntöihin. Mamma Chessin toive maakuopasta voidaan tulkita kieltäytymiseksi patriarkaalisesta diskurssista ja tulemisesta määrittelyksi sukupuolensa kautta (mt., 352). Lisäksi Mamma Chessin hahmossa ruumiillistuu eräänlainen tosiasioiden hyväksyntä: paikalta siirtymisen kokemuksia, vapaaehtoisia tai välttämättömiä, ei voi estää, mutta maakuopan voi kaivaa tarvittaessa mille maaperälle tahansa (ks. Covi 2003, 9–10).

Toisaalta tila voidaan kääntää palvelemaan naisten tarkoituksia. Usein naiset liitetään kotiin ja erityisesti keittiöön (ks. Anatol 2000, 46). *Katoavassa paratiisissa* Annien äiti kuvataan monesti valmistamassa erilaisia ruokia ja toimimassa nimenomaan keittiössä. Annie seuraa tiiviisti äitinsä puuhia ja kuvaa tarkasti, miten äiti käsittelee eri ruokia. Keittiö on äidin valtakunta, jota hän yksin hallitsee. Myös *Lucyssa* nimenomaan keittiöpöydästä tulee eräänlainen kohtaamispiste: pöydän ääressä Lucy ja au pair -perheen äiti Mariah käyvät kaikki luottamukselliset keskustelunsa, ja keittiöstä muodostuu näin ollen eräänlainen voimanlähde naisille. Renu Juneja (1996, 27) kirjoittaakin, että vanha sanonta ”naisen paikka on kotona” saa uuden nyanssin, kun talosta ja tietyistä paikoista tulee yksilön metaforia.

Lopuksi

Paikan, tilan, kodin ja matkan käsitteisiin liittyy paljon keskeisiä elementtejä, joita en ole tässä tarkastellut. Paikan käsite sisältää kolonisoidulle yhteisölle monimutkaisen vuorovaikutussuhteen kielen, historian ja ympäristön välillä (ks. Ashcroft et al. 1995, 391). Käsitteet *täällä/siellä*, *kotona/poissa* ovat maahanmuuttajalle sisällöltään sekavia ja hämmentäviä (White 1995, 14). Länsi-intialaisille Karibia ei tunnu kodilta, mutta siirtyminen pois Karibialta ei sekään luo kotoisuutta. Irrallisuuden tunne voidaan ymmärtää myös kuiluksi koetun todellisuuden ja kielen välillä. Valloittajien kolonisoituun yhteisöön tuoma kieli on nostettu hallitsevaan asemaan, ja elämysympäristön olosuhteita on väkisin pyritty kuvaamaan tällä kielellä. Eurooppalainen kieli ei kuitenkaan läheskään aina ole ollut sopiva väline kuvattaessa paikan kokemusta kolonialistisessa yhteisössä; se ei ole ollut kieli, jolla valloitetut olisivat pystyneet ilmaisemaan kokemuksensa paikasta. (Ashcroft et al. 1991, 24–25.) Tästä on seurannut vieraantumisen tuodusta kielestä, mikä ei merkitse vain sitä, että tehdään ero kielellisen paikan ilmauksen ja jonkin eletyn paikan välille, jota kieli ei kykene kuvaamaan. Pikemminkin paikka on kieltä, diskursusi jatkuvassa liikkeessä ja muutoksessa. Kieli on tietyssä mielessä maailman merkitykselliseksi tekemistä, ja tällöin esimerkiksi nimeämisestä tulee yksi ensisijaisista kolonisoivista prosesseista. Kieli omaksuu, määrittää ja vangitsee paikan. (Mt., 391–392; ks. myös Bøchmer 1995, 17.) Uusi kieli syrjäyttää alkuperäisen tekemällä itsestään standardin. Se ottaa uudessa paikassa kulttuurisen kontrollin nimeämällä paikkoja, ja dominoivasta kielestä tulee se kanava, jonka kautta paikka tulee tunnetuksi. (Ashcroft

et al. 1995, 283.) Jamaica Kincaid (2001, 31) kysyykin poleemisesti teoksessaan *A Small Place*, eikö ole outoa, että ainut kieli, jolla hän voi kirjoittaa karibialaisten kokemista vääryyksistä, on väärintekijöiden kieli.

Kun paikan ja tilan käsitteitä pohditaan suhteessa kieleen, tulee myös imaginaarisen kodin merkitys moniselitteisemmäksi. Kuvitteellinen koti muuttuu kieleksi, tarinoiksi ja teksteiksi. Siirtolaiskirjailijan koti löytyy ennen kaikkea kirjallisuudesta. Kirjoissa muistot, mielikuvitus ja historia solmivat monimutkaisia kudelmia. Useat eri tarinat voivat elää rinnakkain, ja niiden välillä romaanien henkilöhahmot tekevät jatkuvia vertauskuvallisia matkojaan. Kirjoittaessaan Anniesta ja Lucysta ja heidän konkreettisista matkoistaan Jamaica Kincaid kirjoittaa myös mielen matkoista, joita nämä tekevät. Matkat suuntautuvat niin Kolumbuksen ajan historiaan, vanhempien menneisyyteen kuin omaan lapsuuteen. Matkoja tehdään myös oman hajanaisen identiteetin eri puolien välillä. Yksilöt liukuvat jatkuvasti roolista toiseen: he ovat koko ajan ikään kuin matkalla eri diskurssien välillä.

Karibialaiset elävät eräänlaisessa kahden tradition välisessä tilassa. Karibialla vaikuttaa kaksi eri kulttuuria, jotka on mahdotonta sovittaa yhteen. Eurooppalaisen kolonisaation mukana tulleen kulttuurin omaksuminen oman karibialaisen kulttuurin rinnalle on ollut paikallisille ainut keino pitää hengissä edes osa omaa kulttuuria. Se on myös tarkoittanut, että karibialaiset joutuvat katsomaan itseään samanaikaisesti molempien kulttuurien kautta. (Ks. Bhabha 1994, 145–148.) *Katoavassa paratiisissa* Annie kehittää itselleen kirjaimellisesti kahdet kasvot, ja *Lucyssa* minäkertoja hakee paikkaansa kokeilemalla monia erilaisia rooleja ja elämäntapoja.

Annie ja Lucy ovat molemmat jatkuvassa liikkeessä ja yrittävät siten jäsentää hajanaista identiteettiään. Uusien mahdollisuuksien etsintä vie heidät lopulta fyysiselle matkalle, jonka molemmat odottavat olevan vapauttava ja eheyttävä. Matka voi kuitenkin tarkoittaa yhtä lailla mielen täydellistä kaaosta kuin sen selkeytymistä. Lucy ei esimerkiksi lainkaan osaa odottaa eikä arvioida, minkälaiseksi hänen elämänsä Yhdysvalloissa muodostuu. Oman kodin ja turvasataman löytäminen on monimutkainen prosessi, joka maahanmuuttajakirjallisuudessa ei useinkaan johda tiettyyn maantieteelliseen paikkaan. Sen sijaan maahanmuuttaja tekee itsestään sen kallion, johon hän ankkuroituu.

Viitteet

- ¹ Karibian kolonialistisessa historiassa useat eurooppalaiset maat ovat hallinneet aluetta. Pääasiassa sen ovat jakaneet Englanti, Ranska ja Hollanti, mutta myös Espanja on jättänyt alueeseen vahvan leimansa. Saarille tekivät aikoinaan ryöstöretkiä Tanska ja Ruotsi sekä myöhemmin Yhdysvallat. (Karibian historiasta ks. esim. Lamming 1996 ja Aldrich 1995.) Toisen maailmansodan jälkeen muuttoliike suuntautui aluksi näihin entisiin emämaihin, 1970- ja 1980-luvuilla pääsääntöisesti Yhdysvaltoihin ja Kanadaan. Englanninkieliseltä

Karibialta muutto esim. Iso-Britanniaan vaikeutui 1960-luvulla, kun taas samanaikaisesti Kanadan *Immigration Act* (1967) teki emigroitumisen Kanadaan helpoksi. Siirtolaisten päämotivaatio on aina ollut taloudellinen: matkaan on lähdetty paremman koulutuksen, työllisyyden ja elintason toivossa. 1960-luvulta lähtien ennen kaikkea sosiaaliset, poliittiset ja etniset syyt nostivat karibialaisen emigraation suurempiin lukuihin kuin koskaan ennen. (Birbalsingh 1996, ix–x.)

² Mustan väestön Toiseuden kokemuksesta puhuttaessa on kysymys sukupuolesta otettava huomioon. Mustat naiset eivät ole Toisen asemassa vain ihonvärensä suhteen vaan myös suhteessa miehiin. Mm. musta feministinen estetiikka on halunnut purkaa valkoisen valtavirtafeminismin universalistisia käsityksiä naiseudesta. Se on kritisoinut feminismiä ja naistutkimusta siitä, että ne ottavat lähtökohdakseen yleensä valkoisen euroamerikkalaisen keskiluokkaisen naisen kokemuksen, jolloin mustat naiset ovat jääneet marginaaliin. (hooks 1992a, 121–122; ks. myös Rantonen 1990, 174–175.) Useinkaan ei ole otettu huomioon, että esim. englanninkielisellä Karibialla oli oma pitkä naisliikkeen traditio jo ennen ns. modernin naisliikkeen syntyä (ks. O'Callaghan 1993, 103).

³ 1960- ja 1970-luvut olivat Karibiansaarten itsenäistymisen aikaa. Valtiollinen itsenäistyminen ei läheskään aina tarkoittanut esim. taloudellista itsenäisyyttä. Tässä yhteydessä on usein puhuttu ns. neokolonialismista, joka jatkoi kolonialismin käytänteitä. (Ks. esim. Boehmer 1995, 9.) Mm. turismi on nähty yhtenä tällaisena elementtinä (ks. Alexander 1997, 91–96; Strachan 2002, 1–9; Donnell 1996, 450–451).

⁴ "Just at that moment, I was not feeling sad at all, I was feeling how much I never wanted to see a boy climb a coconut tree again, how much I never wanted to see the sun shine day in, day out again, how much I never wanted to see my mother bent over a pot cooking me something that she felt would do me good when I ate it, how much I never wanted to feel her long, bony fingers against my cheek again, how much I never wanted to hear her voice in my ear again, how much I longed to be in a place where nobody knew a thing about me and liked me for just that reason, how much the whole world into which I was born had become an unbearable burden and I wished I could reduce it to some small thing that I could hold underwater until it died" (AJ, 127–128).

⁵ Lainsuojattomat maroon-taistelijat nousivat aikoinaan kapinaan länsimaisia valloittajia vastaan ja kohosivat toimintansa ansiosta kolonialismin vastustamisen symboleiksi. Jotkin suurimmista maroon-yhteisöistä pakottivat kolonistiviranomaiset sopimuksiin, ja heidän perustamiensa viidakkokaupunkien asema tunnustettiin. (Aldrich 1995, 103; Ilmonen 2003, 185, 192.)

⁶ "In books I had read [-] someone would suffer from homesickness. A person would leave a not very nice situation and go somewhere else, somewhere a lot better, and then long to go back where it was not very nice. How impatient I would become with such a person, for I would feel that I wanted to go somewhere else. But now I, too, felt that I wanted to be back where I came from." (L, 6.) Kaikki *Lucyn* sitaattien suomennokset E. S.

⁷ "Mariah spoke to me harshly all the time now, and she began to make up rules which she insisted that I follow; and I did, for after all, what else could she do? It was a last resort for her - insisting that I be the servant and she the master." (L, 143.)

⁸ "I was about to respond to her in this way: 'Which islands exactly do you mean? The Hawaiian Islands? The islands that make up Indonesia, or what?'" (L, 56.)

⁹ "It wasn't her fault. It wasn't my fault. But nothing could change the fact that where she saw

beautiful flowers I saw sorrow and bitterness. The same thing could cause us tears, but those tears would not taste the same." (L, 30.)

¹⁰ Annie kapinoi ennen kaikkea äitinsä opetuksia ja arvoja vastaan. Äiti on omaksunut kolonialistisen arvomaailman, eikä Annie tunne sitä omakseen. Äiti ja kolonialistinen valta muotoutuvatkin Anniele yhdeksi ja samaksi vastustajaksi. (Ks. esim. MacDonald-Smythe 2001, 174; Niesen de Abruna 1990, 173.) Äiti ei kuitenkaan ole yksinomaan alistava voima Annien elämässä. Hänestä tulee myös vastarinnan lähde tyttärelleen, kun Annie omaksuu mm. patriarkaatin vastustuksen muodot suoraan äidiltään.

Simone A. James Alexander on kirjoittanut äidin moninaisen roolin viittaavan ns. kolmisuhteeseen äidin, korimaan ja emämaan välillä. Äiti saa kannettavakseen kolme erilaista roolia. Äiti (*mother*) on samalla sekä hoivaava huolehtija että tukahduttavan kolonialismin agentti; *motherland(s)*, äidinmaa eli kotimaa tai synnyinmaa, viittaa sekä Afrikkaan että Karibiaan, joista on löydettävissä mustan kulttuurin ja estetiikan juuret sekä mustaa diasporaa seurannut kulttuuri ja sen käytännöt; ja emämaa, *mother country*, tarkoittaa puolestaan kolonialistista valloittajaa, Englantia, Ranskaa tai Yhdysvaltoja. Kincaidin luoma persoonallinen, konfliktien täyttämä äiti–tytär-suhde antaa Alexanderin mukaan ilmaisun todellisille poliittisille selkkauksille kotimaan ja emämaan välillä. (Alexander 2001, 3–5, 8.) Kincaid toteaa myös itse kirjoittavansa ennemminkin emämaan ja alusmaan suhteesta kuin suoranaisesta äidin ja tyttären välisestä suhteesta (ks. Dilger 2004, 86).

¹¹ "At night, we would sit on the sand and watch ships filled with people on a cruise steam by. We sent confusing signals to the ships, causing them to crash on some nearby rocks. How we laughed as their cries of joy turned to cries of sorrow." (AJ, 71.)

¹² "My mother had said to me many times: for my whole life I should make sure the roof over my head was my own; such a thing was important, especially if you were a woman" (L, 144).

¹³ "They were always just passing through this room, as if it were a way station. Now it was empty of people. I could see a sofa, two chairs, and a wall of books. How luxurious, I thought, to have an empty room in your house, a room that nobody really needed. And isn't that what everyone in the world should have - more than was needed, one more room than you really need in your house?" (L, 86–87.)

¹⁴ Woolfin keskeinen ajatus on, että puhuttaessa naisten kirjallisesta ja taiteellisesta luomistyöstä on otettava huomioon suuri määrä vaikuttavia tekijöitä, joilla ei ole mitään tekemistä taiteen kanssa: "Älyllinen vapaus riippuu aineellisista seikoista. Runous riippuu älyllisestä vapaudesta. Ja naiset ovat aina olleet köyhiä [--]. Naisilla on ollut vähemmän älyllistä vapautta kuin ateenalaisten orjien pojilla. Naisilla ei niin ollen ole ollut pennin vertaa mahdollisuutta kirjoittaa runoutta." (Woolf 2001, 138–140.)

Lähteet

Kaunokirjallisuus

KINCAID, JAMAICA 1985: *Annie John* (= AJ). New York: Farrar Straus Giroux.

KINCAID, JAMAICA 1985: *Katoava Paratiisi* (= KP). Suom. Sinikka Buckley. Helsinki: Kirjayhtymä.

KINCAID, JAMAICA 1990: *Lucy* (= L). New York: A Plume Book.

Tutkimuskirjallisuus

- ALDRICH, ROBERT 1995: From *Francité* to *Créolité*. French West Indian Literature Comes Home. *Writing Across Worlds. Literature and Migration*. Toim. Russel King, John Connell & Paul White. London: Routledge, s. 101–124.
- ALEXANDER, M. JACQUI 1997: Erotic Autonomy as a Politics of Decolonization: An Anatomy of Feminist and State Practice in the Bahamas Tourist Economy. *Feminist Genealogies, Colonial Legacies, Democratic Futures*. Toim. M. Jacqui Alexander & Chandra Talpade Mohanty. New York: Routledge, s. 63–100.
- ALEXANDER, SIMONE A. JAMES 2001: *Mother Imagery in the Novels of Afro-Caribbean Women*. Columbia: University of Missouri Press.
- ANATOL, GISELLE LIZA 2000: 'I Go Away, I Going Home': Mothers and Motherlands in Paule Marshall's *Brown Girl, Brownstones, Mango Season. The Voice of the Caribbean Women Writers Alliance*. 13.1 (2000), s. 43–53.
- ASHCROFT, BILL & GRIFFITHS, GARETH & TIFFIN, HELEN 1991/1989: *The Empire Writes Back. Theory and practice in post-colonial literatures*. London: Routledge.
- ASHCROFT, BILL & GRIFFITHS, GARETH & TIFFIN, HELEN 1995: *The Post-Colonial Studies Reader*. London: Routledge.
- BHABHA, HOMI K. 1994: *The Location of Culture*. London: Routledge.
- BIRBALSINGH, FRANK 1996: Introduction. *Frontiers of Caribbean Literature in English*. Toim. Frank Birbalsingh. London: Macmillan Press, s. IX–XXIII.
- BOEHMER, ELLEKE 1995: *Colonial and Postcolonial Literature. Migrant Metaphors*. Oxford: Oxford University Press.
- BRAH, AVTAR 1996: *Cartographies of Diaspora. Contesting Identities*. London: Routledge.
- COVI, GIOVANNA 1994/1990: Jamaica Kincaid and the Resistance to Canons. *Out of the Kumbia. Caribbean Women and Literature*. Toim. Carole Boyce Davies & Elaine Savory Fido. Trenton: African World Press, s. 345–354.
- COVI, GIOVANNA 1996: Jamaica Kincaid's Prismatic Self and the Decolonialisation of Language and Thought. *Framing the Word: Gender and Genre in Caribbean Women's Writing*. Toim. Joan Anim-Addo. London: Whiting and Birch Ltd, s. 37–67.
- COVI, GIOVANNA 2003: *Jamaica Kincaid's Prismatic Subjects. Making Sense of Being in the World*. London: Mango Publishing.
- DAVIES, CAROLE BOYCE 1994: *Black Women, Writing and Identity: Migration of the subject*. London: Routledge.
- DILGER, GERHARD 2004: Jamaica Kincaid with Gerhard Dilger. *Writing Across the Worlds. Contemporary writers talk*. Toim. Susheila Nasta. London: Routledge, s. 80–92.
- DONNELL, ALISON 1996/1992: Dreaming of Daffodils: Cultural Resistance to the Narratives of Theory. *The Routledge Reader in Caribbean Literature*. Toim. Alison Donnell

& Sarah Lawson Welsh. London: Routledge, s. 487–493.

DYER, RICHARD 2002: *Älä katso! Seksuaalisuus ja rotu viihteen kuvastossa*. Suom. ja toim. Martti Lahti. Jyväskylä: Vastapaino.

GEORGE, ROSEMARY MARANGOLY 1999/1996: *The Politics of Home. Postcolonial relocations and twentieth-century fiction*. Berkley: University of California Press.

HAARNI, TUUKKA & KARVINEN, MARKO & KOSKELA, HILLE & TANI, SIRPA 1997: Johdatus nykymaantieteeseen. *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Toim. Tuukka Haarni, Marko Karvinen, Hille Koskela & Sirpa Tani. Tampere: Vastapaino, s. 9–34.

HAKKARAINEN, MARJA-LEENA 1998: Muutto marginaaleista metropoleihin. Jälkikoloniaalinen matka ja kulttuurisen identiteetin ongelma Jean Rhysin, Jamaica Kincaidin ja Michelle Cliffin tuotannossa. *Matkakirja – Artikkeleita kirjallisista matkoista mieleen ja maailmaan*. Toim. Marja-Leena Hakkarainen & Tero Koistinen. Joensuu: Joensuun yliopisto, s. 152–171.

HALL, STUART 1992: *Kulttuurin ja politiikan murroksia*. Suom. ja toim. Juha Koivisto, Mikko Lehtonen, Timo Uusitupa & Lawrence Grossberg. Tampere: Vastapaino.

HALL, STUART 1999: *Identiteetti*. Suom. ja toim. Mikko Lehtonen & Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.

HOOKS, BELL 1992A/1981: *Ain't I a Woman? Black women and feminism*. Boston: South End Press.

HOOKS, BELL 1992B: *Black Looks: Race and representation*. Boston: South End Press.

ILMONEN, KAISA 2003: Vastahistoria ja vallankumous 'oman tilan' rakentajana karibiaisessa kirjallisuudessa: Michelle Cliffin *Abeng* ja Zee Edgellin *Beka Lamb*. *Vieraaseen kotiin. Kulttuurinen identiteetti ja muuttoliike kirjallisuudessa*. Toim. Pirjo Ahokas & Lotta Kähkönen. Turku: Turun yliopisto, s. 169–197.

JUNEJA, RENU 1996: *Caribbean Transactions. West Indian Culture in Literature*. Hong Kong: Macmillan Caribbean.

KINCAID, JAMAICA 2001/1988: *A Small Place*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

LAMMING, GEORGE 1996: Concepts of the Caribbean. *Frontiers of Caribbean Literature in English*. Toim. Frank Birbalsingh. London: Macmillan Press, s. 1–14.

MACDONALD-SMYTHE, ANTONIA 2001: *Making Homes in the West/Indies. Constructions of Subjectivity in the Writings of Michelle Cliff and Jamaica Kincaid*. New York: Garland.

MARTIN, BIDDY & MOHANTY, CHANDRA TALPADE 1986: Feminist Politics: What's Home Got to Do with It? *Feminist Studies / Critical Studies*. Toim. Teresa de Lauretis. Bloomington: Indiana University Press, s. 191–212.

NIESEN DE ABRUNA, LAURA 1990/1988: Twentieth-Century Women Writers from the English Speaking Caribbean. *Caribbean Women Writers. Essays from the First International Conference*. Toim. Selwyn R. Cudjoe. Wellesley: Calaloux Publications, s. 86–

97.

O'CALLAGHAN, EVELYN 1993: *Woman version: Theoretical Approaches to West Indian Fiction By Women*. London: Macmillan Caribbean.

RANTONEN, EILA 1990: 'A Song of Color'. Musta feministinen estetiikka. *Marginaalista muutokseen. Feminismi ja kirjallisuudentutkimus*. Toim. Pirjo Ahokas & Lea Rojola. Turku: Turun yliopisto, s. 173–201.

SARUP, MADAN 1994: Home and Identity. *Traveller's Tales. Narratives of Home and Displacement*. Toim. Jon Bird, Barry Curtis, Melinda Mash, Tim Putnam, George Robertson & Lisa Tickner. London: Routledge, s. 93–104.

SCOTT, HELEN 2002: 'Dem tief, dem a dam tief'. Jamaica Kincaid's Literature of Protest. *Callaloo* 25.3 (2002). Saatavilla [www-muodossa <URL: http://muse.jhu.edu/journals/callaloo/v025/25.3scott01.html>](http://muse.jhu.edu/journals/callaloo/v025/25.3scott01.html), 18.12.2005.

STRACHAN, IAN GREGORY 2002: *Paradise and Plantation. Tourism and Culture in the Anglophone Caribbean*. Charlottesville: University of Virginia Press.

TIFFIN, HELEN 1993: Cold Hearts and (Foreign) Tongues: Recitation and the Reclamation of the Female Body in the Works of Erna Brodber and Jamaica Kincaid. *Callaloo* 16.3 (1993), s. 909–921.

TRINH, T. MINH-HA 1994: Other than myself / my other self. *Traveller's tales. Narratives of Home and Displacement*. Toim. Jon Bird, Barry Curtis, Melinda Mash, Tim Putnam, George Robertson & Lisa Tickner. London: Routledge, s. 9–26.

WHITE, PAUL 1995: Geography, Literature and Migration. *Writing Across Worlds. Literature and Migration*. Toim. Russel King, John Connell & Paul White. London: Routledge, s. 1–19.

WILSON, ELIZABETH 1994/1990: 'Le voyage et l'escape clos' – Island and Journey as Metaphor: Aspects of Woman's Experience in the Works of Francophone Caribbean Women Novelists. *Out of the Kumbla. Caribbean Women and Literature*. Toim. Carole Boyce Davies & Elaine Savory Fido. Trenton: Africa World Press, s. 45–57.

WOOLF, VIRGINIA 2001: *Oma huone (A Room of One's Own, 1928)*. Suom. Kirsti Simon-suuri. Jyväskylä: Tammi.